

رفیعی، امیر تیمور، ۱۳۳۹.

ظهور تیمور و فتح سراسری ایران/ تالیف دکتر امیر تیمور رفیعی. قسم: ابتکار دانش؛
ناشرین همکار: گنج عرفان، یاران قلم، قلم مکنون، ۱۳۹۰.
۴۱۰ ص.: ISBN 978-600-111-233-1 ریال: ۶۵۰۰۰

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. ۴۰۳ - ۴۰۹؛ همچنین به صورت زیر نویس.

۱. تیمور گورکانی - ۷۳۶ - ۸۰۷ ق. ۲. ایران - تاریخ - تیموریان - ۷۷۱ - ۹۱۱ ق. ۳.
ماوراءالنهر - جغرافیای تاریخی. ۴. مغولان - تاریخ.

۹۵۵/۰۶۶۱

۹ ظ ۷ ر ۱۰۹۷/ DSR

۱۳۹۰

ناشر برگزیده سومین دوره جشنواره گام اول (ادبیات) و شایسته تقدیر دهمین و شانزدهمین دوره کتاب فصل، (۱۳۸۸ و ۱۳۹۰) و کتاب منتخب جشنواره رشد

● ظهور تیمور و فتح سراسری ایران

■ دکتر امیر تیمور رفیعی، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد محلات

□ تصحیح و ویرایش: محمود حبیب‌الهی

□ ناشر: ابتکار دانش

□ ناظر چاپ: مسعود حبیب‌الهی

□ ناشرین همکار: گنج عرفان، یاران قلم، قلم مکنون

□ نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۰

□ شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

□ قیمت: ۶۵۰۰۰ تومان

ISBN 978-600-111-233-1

□ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۱-۲۳۳-۱

مراکز پخش:

تلفن: ۰۲۱-۶۶۵۶۵۳۹۲

تهران: انقلاب، جمازاده جنوبی، پلاک ۱۴۴، واحد ۸

تلفن: ۰۲۵۱-۷۷۴۶۵۶۷

قسمت: خیابان صفاییه، کوچه بیگدلی، کوچه جلالزاده، کوچه شریعی، انتشارات ابتکار دانش

WWW.Ketabeparsi.com & Email: Ebtokardanesh@yahoo.com

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.

ظهور تیمور و فتح سراسری ایران

دکتر امیر تیمور رفیعی

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد محلات

فهرست مطالب

۹	□ مقدمه
۱۵	□ نگاهی به منابع
۳۱	□ □ بخش اول: اوضاع جغرافیایی و سیاسی ماوراءالنهر تا ظهور تیمور
۳۳	□ فصل اول: حدود جغرافیایی
۳۵	حدود جغرافیایی ماوراءالنهر
۴۳	□ فصل دوم: اوضاع سیاسی ماوراءالنهر
۴۵	تاریخ سیاسی ماوراءالنهر
۴۵	۱- گسترش اسلام در ماوراءالنهر
۴۹	۲- ترک‌ها و ماوراءالنهر
۶۷	□ فصل سوم: ماوراءالنهر از یورش چنگیز تا تشکیل اولوس جغتای
۶۹	یورش چنگیز به ماوراءالنهر
۷۷	الوس جغتای
۹۷	□ □ بخش دوم: اوضاع سیاسی ایران مقارن با ظهور تیمور
۹۹	□ فصل اول: آل چوپان
۱۰۱	آل چوپان
۱۰۵	تیمورتاش
۱۰۹	امیر شیخ حسن چوپانی
۱۱۳	پادشاهی سلیمان خان نوه هلاکو

۱۱۶	جنگ امیرحسن چوپانی با حاجی طغای در دیاربکر
۱۱۹	مناقشات چوپانیان در عراق عجم و فارس
۱۲۳	مرگ امیرحسن چوپانی
۱۲۴	فرمانروائی ملک اشرف در آذربایجان
۱۲۶	استقلال ملک اشرف در آذربایجان
۱۳۲	شورش امیر دلو بایزید
۱۳۳	استقرار ملک اشرف در ربع رشیدی
۱۳۵	مرگ ملک اشرف و اضمحلال حکومت چوپانیان
۱۳۸	چوپانیان در بوته نقد و سنجش
۱۴۱	□ فصل دوم: آل مظفر
۱۴۳	آل مظفر
۱۴۶	امیر مبارزالدین محمد و تشکیل سلسله آل مظفر
۱۸۳	□ فصل سوم: آل کرت
۱۸۵	تشکیل سلسله آل کرت در هرات
۱۹۹	□ □ بخش سوم: ظهور امیر تیمور گورکانی
۲۰۱	□ فصل اول: ظهور امیر تیمور در ماوراء النهر
۲۰۳	ظهور امیر تیمور
۲۰۳	تولد
۲۰۴	نسب تیمور
۲۰۶	دوران کودکی و نوجوانی
۲۰۹	ترقی و اعتلاء تیمور

۲۱۰	اتحاد امیر تیمور با امیرحسین
۲۱۵	جنگ لای
۲۲۰	اختلاف امیرحسین و امیرتیمور
۲۲۵	جنگ‌های امیرتیمور با امیرحسین
۲۲۹	حمله امیرحسین به امیرتیمور
۲۳۲	دومین حمله امیرحسین به امیرتیمور
۲۳۷	اختلاف و جدائی امیرتیمور با امیرحسین
۲۴۳	جلوس تیمور بر تخت سلطنت ماوراءالنهر
۲۴۶	حملات تیمور به خوارزم و مغولستان
۲۵۳	□ فصل دوم: تیمور در ایران
۲۵۵	یورش‌های تیمور به ایران
۲۵۶	فتح خراسان
۲۶۴	یورش‌های سه ساله تیمور به ایران
۲۶۸	برخورد تیمور با توقتمش
۲۷۱	تسخیر فارس
۲۷۵	فتح شیراز (۷۸۹ ق)
۲۷۶	حمله توقتمش به ماورالنهر
۲۷۹	حمله مجدد تیمور به خوارزم
۲۸۲	یورش‌های تیمور به جته (مغولستان)
۲۸۶	یورش پنج ساله تیمور به ایران (۷۹۸ - ۷۹۴ ق)
۲۹۱	فتح فارس و عراق عجم برای بار دوم
۲۹۴	جنگ با ترکمانان (سارق محمد ترکمان)

۲۹۵	حمله‌ی تیمور به بغداد
۲۹۶	اعزام نماینده تیمور به مصر (برقوق)
۳۰۵	فتح گرجستان
۳۰۸	دومین لشکرکشی تیمور به طرف ممالک توقتمش خان
۳۲۱	یورش هفت ساله تیمور به ایران (۸۰۶ - ۸۰۱ ق.)
۳۲۹	فتح سیواس
۳۳۲	فتح شام
۳۳۹	برگشت تیمور از شام
۳۴۳	آبادانی بغداد به دستور تیمور
۳۴۵	□ فصل سوم: تیمور در عثمانی
۳۴۷	امیر تیمور گورکانی و ایلدرم بایزید عثمانی
۳۴۸	۱ - علل سیاسی
۳۵۶	۲ - علل مذهبی
۳۶۴	۳ - علل اقتصادی
۳۷۱	۴ - نبرد دو امپراتور مسلمان در آنکارا (۱۴۰۲ م / ۸۰۴ ق.)
۳۸۰	۵ - نتایج و عواقب جنگ آنگوریه
۳۸۵	□ حمله به چین و مرگ تیمور
۳۸۷	مرگ تیمور
۳۸۸	ویزگی‌ها و خصایص فردی و حکومتی تیمور
۳۹۷	منابع و مآخذ

مقدمه

امیر تیمور گورکانی در سال (۷۳۶ هجری قمری) برابر با ۱۳۷۰ (میلادی) در شهر «کشی» از توابع سمرقند چشم به جهان گشود. در آن سالها فرمانروائی ماوراءالنهر که مرکز آن سمرقند بود در اختیار فرزندان و نوادگان «جغتای» دومین فرزند چنگیزخان مغول بود. از همین روی ماوراءالنهر به الوس (دولت - کشور) جغتای مشهور گردید. مدت زمان درازی این سرزمین، جدا افتاده و از همه طرف محدود و محصور بود؛ از شمال با فرمانروایان دشت قبچاق یا همان اردوی زرین که فرمانروایان آن از نوادگان «جوجی» فرزند ارشد چنگیز بودند همسایه شدند از جنوب و غرب با ایلخانان ایران، مرز مشترک داشتند و از شرق با عموزادگان مغول و ترک خود که در مغولستان و ترکستان فرمانروائی می کردند پیوسته در حال کشمکش و چالش بودند. ماوراءالنهر پیش از یورش قبایل ترک و مغول به سرداری چنگیز، یکی از ولایات ایران بود که از رونق و اعتبار علمی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی بسیار والائی برخوردار بود. اما لشکریان خون ریز و بی رحم مغول این سرزمین را با خاک یکسان کردند؛ اکثریت جمعیت شهرهای آن را کشتند اگر کسانی هم توانسته بودند جان سالم به در برند، شهر و دیار خود را رها کرده و آواره و سرگردان از شهری به شهری و از روستایی به روستایی دیگر می گریختند. بدین گونه بود که این سرزمین ایرانی و اسلامی به یکباره زیرسم ستوران قبایل ترک و مغول سر خم کرد و چیزی نگذشت که عناصر قومی جدیدی جایگزین ایرانیان مسلمان شدند. شهرهای ماوراءالنهر تبدیل به یورت ایلات و قبایل نوظهور ترک و مغول شد. ده ها ایل و طایفه و قبیله باروبنه خود را بر پشت

اسب‌های خود گذارده به امید تصاحب مراتع و مرغزارهای خوش آب و هوا به این سوی سرازیر شدند.

ظهور تیمور در ماوراءالنهر و تشکیل یک امپراطوری وسیع و گسترده یکی از رویدادهای مهم سیاسی-اجتماعی، نه تنها در تاریخ ایران بلکه در تاریخ جهان، به شمار می‌رود. زیرا جهانگشائی‌های تیمور (از سال ۷۷۱ تا ۸۰۷ ق.) در ایران و بسیاری از سرزمین‌های آسیایی، معادلات سیاسی جهان را به شدت تحت تأثیر قرار داد. تیمور عثمانیان را از حرکت و پیشرفت به سوی اروپا بازداشت و بدین واسطه، اروپائیان مسیحی را از سقوط و اضمحلال نجات داد. وی خاک روسیه را به توبره کشید و بسیاری از شهرهای آن سرزمین را با خاک یکسان کرد. پیشروی‌های تیمور از ماوراءالنهر به بین‌النهرین و شامات، اوضاع و احوال سیاسی، اجتماعی ایران را به شدت تحت تأثیر قرار داد. تحولات پدیدار شده به هیچ وجه محدود به شرایط سیاسی نبود بلکه ترکیب بندی نژادی ایران و همچنین اوضاع اقتصادی، فرهنگی و مذهبی را نیز تحت تأثیر قرار داد. امپراتوری تیمور شامل شهرهای ساحل دریای مدیترانه، سرزمین‌های شام (سوریه)، بین‌النهرین، ایران، ترکستان، مغولستان، هند و شهرهای واقع در آسیای مرکزی و روسیه بود. زمانی که تیمور در سمرقند بر تخت سلطنت جلوس کرد قدرت سیاسی در ایران متلاشی شده بود و از تمرکز سیاسی-اداری در کشور خبری درمیان نبود. مرگ «ابوسعید بهادرخان»، آخرین ایلخان بزرگ ایران در سال (۷۳۶ ق.) رویای استقرار و تحکیم دولت ملی در ایران را که از زمان روی کار آمدن غازان خان چشم انداز آن دیده می‌شد، بر باد داد. متلاشی شدن قدرت سیاسی ایلخانان ایران منجر به ظهور و بروز تعدادی حکومت‌های محلی متعارض و متداخل شد. هیچ یک از قدرت‌های موجود در آن دوران شایستگی و توانائی حکومت بر تمامیت ایران زمین را از خود بروز ندادند آنان تنها بر بخشی از خاک

ایران فرمانروائی یافتند. از طرفی هیچ اتحادی نیز میان قدرت‌های سیاسی موجود در ایران آن روزگاران وجود نداشت؛ مدعیان جانشینی ایلخانان تقریباً به مدت پنجاه سال - که عموماً به عصر فترت موسوم گردیده است - پیوسته در حال جنگ و کشمکش به سر می بردند. آنان خطر ظهور یک فاتح جدید را که از درون مرزهای شرقی پیشین ایران سربلند کرده بود به درستی درک نکردند. بنابراین مشکل وحدت ملی ایران نه تنها حل نشده باقی ماند بلکه مقدر شد یک بار دیگر ایران تحت سیطره یک فاتح جهانگشا و امپراتوری جدیدی درآید.

تیمور سی و شش سال بر ماوراءالنهر و ایران و بسیاری ممالک دیگر فرمانروائی کرد. او حکومتی را در ایران پایه گذاری کرد که تقریباً نزدیک به یک صد و چهل سال دوام آورد. البته این امپراتوری در دوران جانشینان تیمور کوچک و کوچک تر شد، به طوری که در دوران آخرین فرمانروای این سلسله یعنی سلطان حسین بایقرا، قلمرو آن تنها شامل خراسان و مازندران می شد. با این وجود و برخلاف آنچه انتظار می رفت، دستاورد تیموریان برای ایران از اعتبار قابل ملاحظه‌ای برخوردار گردید. آنان علیرغم جنگ‌های بی وقفه کارهای زیادی در زمینه علمی، هنری، فرهنگی و مذهبی انجام دادند. تاریخ‌نگاری، رونقی دوباره یافت، هنر و دانش به شکوفائی رسید، عرفان و دین اعتلا یافت، بازرگانی و کسب و کار و آبادانی پس از فروکش کردن یورش‌های نخستین تیمور، مجدداً بهبود یافت، و پس از آن از رونق قابل توجهی نیز برخوردار شد.

اما چگونه این فاتح جهانگشا از درون سرزمینی واپس مانده یعنی الوس جغتای سر برآورد؟ ماوراءالنهر یا همان الوس جغتای دارای چگونه ویژگی‌هایی بود که تیمور را درخود پروراند و به جهان عرضه کرد؟ پیشینه تاریخی و جغرافیایی این سرزمین چگونه بود؟ اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران در آن دوران چگونه بود؟ و چرا حکومت‌های محلی موجود در ایران قادر به جلوگیری از

یورش تیمور به ایران نشدند؟ شرایطی که بر ایران و ماوراءالنهر مقارن ظهور تیمور حاکم بود برچه منوالی بود؟ این‌ها پرسش‌ها و مسائلی است که کوشش شده است تا در این تالیف به آن‌ها پاسخی در خور داده شود.

تالیف حاضر درواقع نخستین مجموعه درتاریخ تیموریان است که به زیور طبع آراسته می‌گردد. در این تک نگاری فقط داستان برآمدن و برافتادن تیمور - یکی از بزرگترین فاتحان جهان - مورد مطالعه و تحقیق قرار گرفته است. هدف نگارنده در این مجموعه، مطالعه و تحقیق در شرح حال و زندگی تیمور از تولد (۷۳۶ق.) تا بر تخت نشستن وی در سمرقند (۷۷۱ق.) و از سلطنت تا واپسین دم مرگ (۸۰۷ق.) و البته شرح چگونگی تسخیر شهرهای ایران در طی این سال‌ها بوده است. شرح جنگ‌ها و فتوحات تیمور در هند و روسیه و نقاطی که مستقیماً ربطی به ایران نداشته سخنی به میان نیامده است. شرح برآمدن و برافتادن تیمور بدون مطالعه اوضاع سیاسی و نظامی ماوراءالنهر و ایران، مقارن ظهور وی ناممکن است. ردیابی زندگی تیمور، خواننده را وادار می‌سازد تا اوضاع سیاسی و نظامی ماوراءالنهر و ایران را دست کم مابین سال‌های (۷۳۶ق.) تا (۸۰۷ق.) مورد مطالعه قرار دهد. برای تدوین مجموعه حاضر منابع و مأخذ اصلی و همچنین تحقیقات محققان معاصر، مورد مطالعه و استفاده قرار گرفته است. این کتاب درسه بخش تدوین شده است، در بخش اول اوضاع جغرافیایی و پیشینه سیاسی ماوراءالنهر تا ظهور تیمور، توضیح داده شده است. در بخش دوم اوضاع سیاسی ایران مقارن ظهور تیمور مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است. در این بخش سلسله‌های مهم حکومتی موجود در ایران مقارن ظهور تیمور، همچون آل چوپان، آل جلایر، آل مظفر و آل کرت مورد بررسی واقع شده است. در بخش سوم ابتدا از چگونگی ظهور و برتخت نشستن تیمور در ماوراءالنهر سخن رفته، سپس روند فتوحات وی در ایران و عثمانی ردیابی شده است. تیمور طی سه دوره

جنگ که به جنگ‌های سه ساله، پنج ساله و هفت ساله موسوم است، سرزمین ایران و عثمانی را تسخیر کرد و یکی از بزرگترین امپراتوری جهان را بنیان گذارد. امید است در زمانی نه چندان دور مجموعه دوم تاریخ تیموریان که مربوط به وقایع سیاسی و نظامی دوران جانشینان تیمور است یعنی از سال (۸۰۷ق.) تا (۹۱۳ق.) و مجموعه سوم که مشخصاً اوضاع اجتماعی و تشکیلات اداری و مذهبی تیموریان را در بردارد، برای چاپ آماده شود. نگارنده نزدیک به ۲۰ سال است که تاریخ تیموریان را در دانشگاه آزاد اسلامی واحد محلات تدریس می نماید. از سال ۱۳۷۹ که در مقطع دکترای دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات فارغ التحصیل شدم همواره در صدد بودم تاریخ اجتماعی تیموریان را تدوین و منتشر نمایم. اما فعالیت‌های اداری و تدریس در دانشگاه‌های مختلف این فرصت را برایم فراهم نداشت. با این وجود طی آن سال‌ها یکی از دغدغه‌های علمی نگارنده همواره تدوین این دوره از تاریخ ایران بوده است. اینک که به خواست و یاری خداوند بزرگ این مهم فراهم شده است امیدوارم بتوانم تدوین تاریخ اجتماعی تیموریان را به سرانجام برسانم.

در اینجا لازم می دانم از استاد دانشمند درگذشته‌ام مرحوم دکتر عبدالحسین نوائی که راهنمایی پایان نامه کارشناسی ارشد من، با عنوان "نقید تیمور به مذهب و اثر آن در اقدامات سیاسی او" که در سال ۱۳۷۰ از آن دفاع کردم، و مشاورت اول پایان نامه دکترای مرا با عنوان "اوضاع اجتماعی خراسان بزرگ در عهد جانشینان تیمور" برعهده داشتند، به پاس آنچه در محضرش از او آموختم یادی بنمایم؛ ایشان همواره با عشق و علاقه و جدیت و صداقت دست نوشته‌های مرا خط به خط خواندند و یادداشت‌های ارزنده و گران‌بهایی بر آن دست نوشته‌ها مرقوم نمودند. نگارنده تمامی کوشش خود را بکار برد تا درس‌های لازم را از محضر جناب استاد فراگیرد. روانش شاد و روحش قرین رحمت باد. همچنین

از حمایت‌ها و الطاف و محبت فراوان دوست و دانش پژوه ارجمندم آقای رضا آقابابائی که فرصت و زمینه چاپ اثر حاضر را فراهم ساختند و نیز از بزرگواری و بزرگ منشی ناشر محترم انتشارات «ابتکار دانش» آقای مسعود حبیب الهی که مسئولیت چاپ و انتشار این مجموعه را بر عهده گرفتند، کمال قدردانی و سپاسگزاری را می‌نماید. این مجموعه را تقدیم می‌کنم به پدر و مادر بزرگوار و فرهیخته‌ام که با حمایت‌ها و تشویق‌هایشان امکان آموختن را برایم فراهم ساختند. و در پایان از صبر و حوصله و همراهی‌های دلسوزانه همسر و یگانه فرزند گرامی‌ام مهسا که در نمونه‌خوانی متن کتاب و همچنین در بازنویسی دست نوشته‌هایم کمک‌های شایانی به من کردند سپاسگزاری می‌نمایم.

و من الله التوفیق

پنجشنبه ۲۶ خرداد ماه (۱۳۹۰ ش.) برابر با ۱۳ رجب (۱۴۳۲ ق.)

سالروز ولادت با سعادت مولای متقیان امام علی (ع)

دکرامیر تیمور رفیعی